

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – 502 с.
2. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л.: Наука, 1990. – 264 с.
3. Гак В.Г. Пространство времени // Язык и время. Логический анализ языка. – М.: Индрик, 1997. – С. 122-131.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
5. Лихачев Д.С. Время в произведениях фольклора // Русская литература. – 1962. – № 4. – С. 91-102.
6. Лихачев Д.С. Поэтика художественного времени // Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы. – М.: Наука, 1979. – С. 5-18.
7. Рябцева Н.К. Аксиологические модели времени // Язык и время. Логический анализ языка. – М.: Индрик, 1997. – С.78-96.
8. Beauvoir S. de. La force des choses. I-er volume. – Paris : Editions Gallimard, 1963. – 384 p.
9. Beauvoir S. de. La force des choses II-e volume. – Paris : Editions Gallimard, 1963. – 512 p.
10. Beauvoir S. de. Tout compte fait. – Paris : Editions Gallimard, 1972. – 640 p.
11. Daniel J. Avec Camus, Comment résister à l'air du temps. – Paris : Editions Gallimard, NRF, 2006. – 157 p.
12. Daniel J. Le temps qui reste. – Paris : Editions Stock, 1973. – 320 p.
13. Robert J. Les stars de mes nuits. – Paris : Editions du Rocher, 1991. – 168 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Коваленко – старший викладач кафедри другої іноземної мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов

Наукові інтереси: текстологія, когнітивістика.

“МІСТИЧНЕ” В АНГЛІЙСЬКОМУ ГОТИЧНОМУ РОМАНІ. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Оксана ГАЛИЧ (Київ, Україна)

У статті висвітлено природу “містичного” у філософському, теологічному та літературному ракурсі, встановлено функціональний статус семантичної категорії “MYSTIC” як категорії понятійної у мові англійського готичного роману XVIII ст., обґрунтовано ключову концепцію дослідження.

The article deals with the phenomenon of “mystic” in the philosophical, theological and literary perspective, highlights the functional status of the semantic category “MYSTIC” as a conceptual category in the language of the English Gothic novel of the XVIII century, focuses on the grounds of the key investigation approach.

Сучасний стан розвитку функціональної граматики спрямовує її теоретичний потенціал у бік дослідження когнітивного підґрунтя функцій мовних одиниць, концептуальної організації польових моделей, виділення імпліцитних невербальних смислів, що виступають засобом доступу до таємниць мисленневих процесів та емоційних переживань людини. Такий підхід дозволяє розглядати в єдиній системі різнорівневі мовні засоби, інтегровані спільністю їхніх семантичних функцій.

Доробком функціоналізму кінця ХХ ст. є опис різноманітних функціонально-семантичних категорій на матеріалі різних мов, дослідження комунікативно-функціонального аспекту мовних явищ, аналіз функцій мовних одиниць [8; 6; 13; 4]. Проте, остаточно функціонально-семантична категоризація не завершена, що свідчить про потребу нових досліджень цієї сфери функціоналізму. Функціональний підхід доповнюється лінгвістичними розвідками у галузі текстової семантики [12; 11], внаслідок чого видається можливим вивчення об'єкта дослідження не з погляду його внутрішньої будови, субстанціональних якостей, а з погляду його функціональної спрямованості та віднесеності до позамовної дійсності. Тому аналіз вербалізованих репрезентацій семантичної категорії “Містичне”, представлених у мові англійського готичного роману XVIII ст. різнорівневими мовними засобами, доводить перспективність польового моделювання, що зумовлює актуальність нашого дослідження і, водночас, відповідає методології функціоналізму.

Метою нашої праці є вивчення функціонального статусу “містичного” та встановлення понятійного підґрунтя аналізованого феномену в англійському готичному романі XVIII ст. Матеріалом слугують текстові фрагменти, виділені методом суцільної вибірки з пам'яток писемності визначеного жанру окресленого періоду. Окрім того, використано матеріал перекладних, тлумачних, історичних й етимологічних словників.

Зауважимо, що ХХ–ХХІ ст. відзначені поновленням інтересу до містичних традицій світу, якими цікавляться не тільки науковці, а й всі ті, хто не байдужий до проблем духовного життя людини і суспільства. Важливим фактором зростаючого інтересу до цієї

проблеми є те, що в контексті ХХІ ст. містика залишила межі власне релігійних учень і перейшла до різних сфер буденної свідомості. Відсутність знань про справжню природу містики у більшості людей породжує страх або ж незрозуміле захоплення цим феноменом.

Насамперед звернімося до аналізу словникових дефініцій на позначення поняття “містичний”, оскільки цей метод уможливорює виділення домінуючих ознак досліджуваної категорії. У філософії “містика” (від грецьк. *μυστικός* – таємничий) визначена як релігійна практика, що має на меті переживання в екстазі безпосереднього “єднання” з абсолютом, а також сукупність теологічних і філософських доктрин, які виправдовують і регулюють цю практику [9: 579]. Звідси, “містичний” – такий, що стосується містики. У сучасних англійських лексикографічних джерелах прикметник “містичний” має наступні значення 1) пов’язаний з езотерикою або символічними практиками і культурами; духовно значущий; неземний; божественний; 2) примарний, таємничий, невідомий, непояснений, ірреальний; сокровений; надприродний [23: 820]. Українські дослідники трактують це поняття наступним чином: “містичний” – такий, що пов’язаний з релігійно-ідеалістичними поглядами, які визнають існування надприродних сил, і зумовлює спілкування з ними людини [10: 202]. З огляду на визначення готичного роману – літературної форми, в якій домінують засоби відтворення загадково-моторошної атмосфери [24: 707], нам видається доречним детермінувати “містичне” як феномен, пов’язаний з мотивом таємниці, вірою в надприродне, ірраціоналізмом як певним способом пізнання дійсності, що ґрунтується на створенні атмосфери нагнітання страху перед невідомим.

Слід зазначити, що повноцінний аналіз будь-якої семантичної категорії неможливий без використання словників, побудованих на історичних принципах. Зосередимо увагу на етимології прикметника “містичний”, щоб мати чітке уявлення про походження та етапи розвитку поняття “містичне” в англійській мові: 1275–1325; ME *mystik* < L *mysticus* < Gk *mystikós*, ‘таємничий’, ‘секретний’; пор. також: *mýst(ēs)* ‘долучений до таїнства’, ‘посвячений’; *myein* ‘закривати (очі, рот)’, ‘бути готовим перейти до стану трансу’ + *-ikos, -ic* [21].

Науковий аналіз природи “містичного” як творчого процесу був розпочатий К. Юнгом. За його теорією, цей процес відбувається на межі свідомого і несвідомого та вимагає залучення як вищих духовних, так і матеріальних засад психіки. Культура та мова дають можливість панувати над світом завдяки поняттям [5: 9]. Осмислення глибинного сенсу буття показує обмеженість знань про нього, що “не пояснюють екзистенції” [19: 54]. Буття в його внутрішньому змісті значно багатше предметного світу, і людина, всупереч науковим аргументам, починає відчувати, що існує світ надпредметний, який є таємницею. “Засадовими для буття виступають ірраціональні сили, які вислизають з раціонального пізнання” [7: 57]. За А. Шопенгауером, яким би ірраціональним не був світ, існують три шляхи підходу до нього – мистецтво, містика та філософія [14: 635]. Поєднаність зі світом – це не стільки результат пізнання, скільки акт самосвідомості. Провідна роль у ній належить не глуздові, а суб’єктивній інтерпретації символів надприродного світу, інтуїції, що у своїй цілісності духовного буття утворює специфічну, унікальну сферу – сферу ірраціонального [5: 4], до якої належить і поняття “містичне”.

На наш погляд, надзвичайно важливим є вивчення й аналіз “містичного” як історично-літературного явища у межах однієї з національних форм романтизму, втіленого у значеннях одиниць мови готичного роману. Зауважимо, що для О.В. Бондарка значення мовної одиниці, як надбання мовної системи, “витікає з особливостей мови як системи одиниць, що певним чином відображає позамовну дійсність і, завдяки цьому, використовується для відтворення змісту, реалізуючи свої функціональні можливості. Цей зміст завжди виступає в тій чи іншій мовній інтерпретації як такий, що пройшов крізь призму системи і структури певної мови” [2: 7].

У цьому аспекті особливо цікавою нам видається література англійського романтизму, оскільки природа і своєрідність “містичного” в ній беруть свій початок власне з англійської національної традиції – передромантичного готичного роману. Саме у межах цього літературного напрямку “Містичне” постає центральною категорією філософсько-естетичного осмислення світу.

“Містичне” у готиці було пов’язане з установкою на переживання жаху при зіткненні зі світом як виявом вселенського Зла. Цей напрям в літературознавстві культивує “жахливе в звичайному” (*Horrid in Natural*) [15: 7], акцентуючи увагу на психологічній напрузі (*Psychological tension*) та ідеї “піднесеного” (*Sublime*). Зауважимо, що термін “*Horrid in Natural*” вперше був запропонований американським вченим Ю. Мюрреєм [20] та його англійським колегою М. Уером [25] у процесі досліджень англійської готичної прози.

Аналіз опрацьованого матеріалу доводить, що готичний роман виступає найбагатшим джерелом дослідження семантичної категорії “Містичне”, адже “<...> ніщо так сильно не впливає на людську психіку, як готика... Навіть найосвіченіший розум, звільнений від будь-яких забобон, мимоволі визнає її владу” [17: 82].

Не підлягає сумніву, що зіставлення усіх доступних засобів репрезентації поняття у системі мови дозволяє нам виявити його зміст.

Таємниче, примарне, ірреальне, що не піддається раціональному тлумаченню, є ключовою темою готичного роману, тим змістовим стрижнем, навколо якого будується композиція твору.

Іншим джерелом “містичного” поряд з “таємничим” виступає страх. Аналіз філософських, соціальних, психологічних аспектів цієї емоції дозволяє відобразити його універсальну понятійну основу: страх – тривале, або короткочасне емоційне переживання, властиве будь-якій людині, незалежно від її культурної належності [3: 547]. Потреба у таємниці пов’язана зі страхом. Уявлення про можливу небезпеку і психологічна напруга, викликана цим очікуванням, є визначальними в естетиці “містичного”. При цьому страх розглядається як відчуття вищого порядку: “Почуття, що викликає в нас величність природи, владно заволодіває нами і зветься захопленням (*astonishment*); і захоплення це – такий стан нашої душі, коли всі її рухи завмирають у передчутті жаху (*horror*). Жодне з почуттів не може позбавити наш мозок розсудливості й здатності діяти до такої міри, як це може зробити страх (*fear*)” [16: 57 – 58].

Страх у готиці виступає джерелом “піднесеного” (*Sublime*). Потреба у цій емоції виникає як необхідність відмови від “тривіальної” реальності, від логічного і повсякденного. Таємниця пов’язана зі страхом. Уявлення можливої небезпеки і тривожність, викликана цим очікуванням, є визначальними в естетиці Жахливого.

Варто зауважити, що акцентуація психічних та емоційних станів героїв не є випадковою і спрямована на досягнення певного естетичного впливу на читача. На нашу думку, письменники-романісти свідомо звертаються до містичної образності як засобу створення необхідного ефекту. Таке налаштування повною мірою відтворює нове уявлення про характер естетичних переживань, дослідження природи якого знайшло своє відображення у творчості Е. Берка і є ключовою концепцією нашого дослідження (*the Sublime + Psychological tension > Horrid in Natural*).

Показово, що представники жанру готичного роману часто послуговувалися технікою відтворення “*suspense*” ефекту, який у сучасних лінгвістичних розвідках досліджується як поняття сюжетного напруження. Одне з трактувань цього феномену стосується емоційного реагування читача на літературний текст чи окремі його фрагменти, що викликають проспективно орієнтовані та конфліктуючі між собою “емоції надії і страху, які поєднуються з ментальним станом невизначеності” [22: 131] відносно можливої розв’язки тих чи інших подій художньої дійсності [18: 118].

В англійській готиці такий конфлікт реалізовано у вигляді таємниці (*mystery*), яка провокує виявлення усіх загадкових, до певної міри надзвичайних обставин, що можуть призвести до її розкриття.

Керуючись необхідністю щонайдовше забезпечити художній вплив на читача, представники жанру готичного роману вдаються до принципу сугестії, тим самим відтворюючи ідею зображення “жахливого у звичайному” (*Horrid in Natural*).

Зважаючи на те, що в англійській готиці значення речі вбачалося зовсім не в її безпосередньому функціонуванні у природі, внаслідок чого увагу привертати не причинно-

наслідкові зв'язки, а приховані смисли, що об'єднують явища [7: 29], ми можемо детермінувати семантичну категорію “Містичне”, відтворену в англійському готичному романі XVIII ст. різнорівневими засобами мови, як понятійну категорію.

На переконання О. В. Бондарка, рівень понятійних категорій, що реалізуються у семантичних функціях певної мови й універсальних інваріантах, включає також і систему “багатоступінчастого семантичного варіювання, у якій виявляються й неуніверсальні елементи, пов'язані із системою засобів конкретної мови”. Іншими словами, семантичні категорії маніфестують комплекс понятійних категорій, які існують відносно регулярної відповідності з тими мовними семантичними функціями, у яких ці категорії знаходять своє втілення й свою конкретно-мовну реалізацію. Саме тому, стратифікація категорій розумового змісту призводить до виділення проміжних семантичних категорій як категорій понятійних, що містяться в граматичних, лексичних, словотвірних значеннях певної мови і їхніх мовних реалізаціях.

Виступаючи у мовленні в перетвореному вигляді і репрезентуючи “базис” конкретно-семантичного аспекту розумового змісту, ці реалізації перетворюються на елементи конкретних змістів, переданих і сприйнятих в окремих актах мовлення [1: 63 – 65], що доводить найближчу перспективу нашого дослідження у межах функціонально-семантичної теорії з метою цілісного моделювання ФСП “MYSTIC”. Перспективою подальших розвідок слід вважати аналіз діахронних процесів, що спричиняли семантичну варіативність поняття “Містичне” та мали вплив на структуру відповідного ФСП на різних етапах розвитку англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. – 3-е изд., стереотип. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 207 с.
2. Бондарко А. В. Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии. – СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 1996. – 220 с.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. / Пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 776 с.
4. Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. – М.: МГУ, 1999. – 528 с.
5. Льїн В. В. Містика духовного: імперативи ірраціонального в раціональному // Філософська думка – 2004. – № 2 – С.3–14
6. Лингвистические исследования в конце XX века / Отв. ред. Ф. М. Березин и др. // Теория и история языкознания. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – 216 с.
7. Мудрагей Н. С. Очерки истории западноевропейского иррационализма. – М.: Наука, 2002. – 112 с.
8. Николаева Т. М. Теория функциональной грамматики как представление языковой данности // Вопросы языкознания – 1995. – № 1 – С. 68 – 79
9. Новая философская энциклопедия / Г. Ю. Семигин. – Том 2. – М.: Мысль, 2001. – 636 с.
10. Новий тлумачний словник української мови / В. Яременко, О. Сліпущко. – Том 2. – Київ, 2005. – 928 с.
11. Ноздріна Л. А. О категоріальном статусе некоторых лингвистических явлений // Вестник ВГУ.: Лингвистика и межкультурная коммуникация – 2001. – № 2 – С. 39 – 46
12. Норман Б. Ю. Грамматика говорящего. – СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 1994 – 260 с.
13. Теория функциональной грамматики (ТФГ): Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность, неопределенность. / Отв. ред. А. В. Бондарко. – СПб.: Наука, 1992. – 304 с.
14. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление: Афоризмы и максимы: Новые афоризмы. / Пер. с нем. Ю.И. Айхенвальд и др. – М.: Современный литератор, 1999. – 1408 с.
15. Ясакова Ю. Б. "Готический" роман Анны Радклиф в контексте позднего Просвещения: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 // НГЛУ им. Н. А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2002. – 208 с.
16. Burke E. A Philosophical Inquiry of Our Ideas of the Sublime and Beautiful. – London: Penguin, 1998. – 197 p.
17. Drake N. Literary Hours: or, Sketches, Critical, Narrative, and Poetical. – London: Printed for T. Cadell Jun. and W. Davies, 1804. – 555 p.
18. Frijda N. The Emotions. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – 544 p.
19. Jaspers K. Vernunft und Existenz: fünf Vorlesungen. – München: Piper, 1987. – 126 S.
20. Murray E. B. Ann Radcliffe. – New York: Twayne Publishers, 1972. – 178 p.
21. OED (2001). Online Etymology Dictionary. // [online] – Access mode <http://www.etymonline.com>
22. Ortony A., Clore G., Collins A. The Cognitive Structure of Emotions. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 207 p.
23. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Ed. A. P. Cowie – 4th edition – Oxford University Press, 1992. – 1579 p.
24. The New Encyclopaedia Britannica. – V. 9. – 15 ed. – Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1995. – 1046 p.
25. Ware M. Sublimity in the Novels of Ann Radcliffe: a Study of the Influence upon Her Craft of Edmund Burke's Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful. – Upsala: A.-B. Lundequistiska Bokhandeln, 1963. – 63 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Галич – аспірант кафедри граматики та історії англійської мови Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: функціональна граматики англійської мови.